<u>अस्वीकरण</u>

नेपालीमा अनुवाद गरिएको मामिलाको निर्णय पक्षहरुले आफ्नो भाषामा बुझ्नु को लागि मात्र हो। सबै व्यावहारिक र आधिकारिक उद्देश्यका लागि, फैसलाको अंग्रेजी संस्करण नै प्रामाणिक हुनेछ र कार्यान्वयनको उद्देश्यका लागि पनि अंग्रेजी भाषामा जारी भएको फैसला मान्य हुनेछ।

[२०२५] २ एस.सी.आर. ५४४ : २०२५ आईएनएससी २१०

सहायक निर्देशक मार्फत भारत संघ विरुद्ध कन्हैया प्रसाद
(फौजदारी अपिल नं. ७२८ / २०२५)

१३ फेब्रुअरी २०२५
[बेला एम. त्रिवेदी* र प्रसन्ना बी. वराले, न्यायाधीशहरू]

विचारणार्थ मामिला

उच्च न्यायालयले धन शोधन निवारण ऐन, २००२ को धारा ४५ को कडाइलाई विचार नगरी उत्तरदातालाई जमानत दिने आदेशको औचित्य सम्बन्धमा मामिला उठेको थियो।

शिर्षकनोट्हरु†

धन शोधन निवारण ऐन, २००२ - धारा ४५, ५० - पीएमएलए अन्तर्गत कसुर गरेको - जमानत मन्जुर - धारा ४५ अन्तर्गत जमानतका लागि दोहोरो सर्तहरू - उत्तरदाताले कथित रूपमा हवाला नेटवर्क प्रयोग गरी गैरकानुनी रूपमा बालुवा बिक्री गर्ने आफ्नो बुबा-सिन्डिकेट सदस्यले सिर्जना गरेको अपराधको आयलाई तह लगाई शुद्धीकरण गऱ्यो र अपराधको आय लुकायो र उक्त आय प्रयोग गऱ्यो - अपीलकर्ता-भारत संघले उत्तरदाता विरुद्ध पीएमएलए को धारा ३/४ अन्तर्गतको कसुरमा उजुरी दर्ता गऱ्यो - पीएमएलए न्यायालयले कथित कसुरहरूको संज्ञान लियो - उत्तरदाताद्वारा जमानत निवेदन - उच्च न्यायालयले स्वीकृत गऱ्यो - वैधता:

ठहर: उच्च न्यायालयले धारा ४५ को कडाइलाई ध्यानमा नराखी, अत्यन्तै लापरवाह र कठोर ढंगले, पूर्णतया असान्दर्भिक र अनावश्यक कुराहरूलाई ध्यानमा राखी उत्तरदातालाई जमानत दियो। - ऐन अन्तर्गत उत्तरदाता कथित कसुरमा दोषी नभएको र जमानतमा रहँदा उसले कुनै कसुर नगर्ने विश्वास गर्ने उचित आधारहरू थिए भन्ने कुनै निष्कर्ष छैन।- धारा ४५ को अनिवार्य आवश्यकताको पालना नभएकोले, विवादित आदेश कानुनको नजरमा दिगो र मान्य छैन।- संविधानको धारा २०(३), धारा ५०(२) अन्तर्गत जारी गरिएको समन अनुसार बयान दर्ता गर्ने प्रक्रियाको सन्दर्भमा लागू हुने छैन।- यसबाहेक, उत्तरदातालाई मुख्य कसुरमा अभियुक्तको रूपमा देखाइएको छैन भन्न सकिँदैन।- अभियोग उजुरी दायर भएको र न्यायालयले संज्ञान लिएको कारणले मात्रै, उत्तरदातालाई जमानतमा रिहा गर्ने आधार वा विचार हुने थिएन, जब धारा ४५ को अनिवार्य आवश्यकताहरू पूरा भएको थिएन।- धन शोधनको कसुर विश्वभरि नै अपराधको एक गम्भीर रूप हो र अपराधको आयसँग सम्बन्धित गतिविधिमा संलग्न अपराधीहरूलाई साधारण अपराधीहरू भन्दा छुट्टै वर्गको रूपमा व्यवहार गरिन्छ।- धन शोधनको कसुरमा संलग्न अपराधीको जमानत निवेदनमाथि विचार गर्दा न्यायालयहरूले कुनै पनि लापरवाह वा सतही दृष्टिकोण अपनाउने र अपराधको गम्भीरतालाई विचार नगरी र धारा ४५ को कडाइलाई विचार नगरी गोप्य आदेशहरू पारित गरी उसलाई जमानत दिने कार्यलाई प्रमाणित गर्न सकिँदैन।- विवादित आदेश धारा ४५ को विपरीत भएकोले, दिगो र मान्य छैन, र त्यसकारण खारेज गरियो।- मामिलालाई नयाँ ढंगले विचार गर्न उच्च न्यायालयमा फिर्ता पठाइयो।- धारा ३, ४ [अनुच्छेद १२, १३, १७-२२]

- लेखक

उद्धृत मामिलाहरू

विजय मदनलाल चौधरी र अन्य विरुद्ध भारत संघ र अन्य।
[२०२२] ६ एससीआर ३८२ : २०२२ एससीसी अनलाइन ९२९ - निर्भर गरियो।
गौतम कुण्डु विरुद्ध प्रवर्तन निर्देशनालय [२०१५] १५ एससीआर ४९९ : (२०१५) १६ एससीसी १;
रोहित टण्डन विरुद्ध प्रवर्तन निर्देशनालय [२०१७] १३ एससीआर १५६ : (२०१८) ११ एससीसी ४६;
तरुण कुमार विरुद्ध सहायक
निर्देशक प्रवर्तन निर्देशनालय [२०२३] १४ एससीआर ८१३ : (२०२३)
एससीसी अनलाइन १४८६ - उल्लेख गरियो।

ऐनहरूको सूची

भारतको संविधान; दण्ड संहिता, १८६०; बिहार खनिज, (छुट, गैरकानुनी खानी, ढुवानी र भण्डारण रोकथाम) नियमहरू, २०१९; धन शोधन निवारण ऐन, २००२।

मुख्य शब्दहरूको सूची

धन शोधन; जमानत; जमानतको दोहोरो सर्तहरू; जमानत निवेदन; अनुसूचीबद्ध कसुर; अपराधको आय; अपराधको आय लुकाउने; प्रवर्तन निर्देशनालय; अपराधको गम्भीर रूप; सिन्डिकेट सदस्य; हवाला नेटवर्क प्रयोग गरी गैरकानुनी रूपमा बालुवा बिक्री गर्ने कार्यमा संलग्न सिन्डिकेट सदस्य; पीएमएलए को धारा ४५ को अनिवार्य आवश्यकता; मुख्य कसुर; फिर्ता पठाउनु।

मामिला दायर भएको

फौजदारी अपीलीय क्षेत्राधिकार: फौजदारी अपिल नम्बर ७२८/२०२५
पटना उच्च न्यायालयको मिति ०६.०५.२०२४ को सीआरएलएम नम्बर १७७३८/२०२४ मा भएको फैसला र आदेशबाट उत्पन्न भएको।

पक्षहरूका लागि उपस्थिति

सूर्यप्रकाश भी. राजु, ए.एस.जी., जोहेब हुसेन, अन्नाम वेंकटेश, अरविन्द कुमार शर्मा, अधिवक्ताहरू, अपीलकर्ताको तर्फबाट।

रणजित कुमार, वरिष्ठ अधिवक्ता, मोहित अग्रवाल, मेसर्स सा चेम्बर्स, अधिवक्ताहरू, उत्तरदाताको तर्फबाट।

सर्वोच्च न्यायालयको फैसला / आदेश

फैसला

बेला एम. त्रिवेदी, न्यायाधीश

१. अनुमति प्रदान गरियो।

२. अपीलकर्ता-प्रवर्तन निर्देशनालय मार्फत भारत संघले पटना उच्च न्यायालयले फौजदारी विविध नं. १७७३८/२०२४ मा मिति ०६.०५.२०२४ मा जारी गरेको आदेशको वैधानिकतालाई चुनौती दिएको

छ, जसमा उच्च न्यायालयले उक्त निवेदनलाई अनुमति दिएको थियो र उत्तरदाता कन्हैया प्रसादलाई इसीआईआर नं. पीटिजेडओ/१४/२०२३ बाट उत्पन्न विशेष सुनुवाई (पीएमएलए) मामिला नं. ८, २०२३ को सम्बन्धमा जमानतमा रिहा गरेको थियो।

३. अपीलकर्ता-इडी को मामिला अनुसार, पटना, सारन र भोजपुर जिल्लाका विभिन्न प्रहरी चौकीहरूमा धाराहरु ३८, १२०ख, ३७८, ३७९, ४०६, ४०९, ४११, ४२०, ४६७, ४६८ र ४७१ आईपीसी, र बिहार खनिज, (छुट, गैरकानुनी खानी, ढुवानी र भण्डारण रोकथाम) नियम, २०१९ को धारा ३९(३) अन्तर्गत २० वटा एफआईआर हरू दर्ता गरिएका थिए। मेसर्स ब्रोड सन कमोडिटीज प्राइभेट लिमिटेड र यसका निर्देशकहरूले खानी प्राधिकरण बिहारद्वारा जारी गरिएको विभागीय प्रिपेड यातायात ई-चलान प्रयोग नगरी गैरकानुनी रूपमा बालुवा उत्खनन र बिक्री गर्ने कार्यमा संलग्न रहेको र यसरी सरकारी कोषमा रु.१६१,१५,६१,१६४/- नोक्सान पुऱ्याएको आरोप लगाइएको थियो। उक्त एफआईआर हरूमा धन शोधन निवारण ऐन, २००२ (यसपछि "पीएमएलए" भनिने) को धारा २(१)(य) अन्तर्गत परिभाषित गरिए अनुसार अनुसूचीबद्ध कसुरहरू समावेश भएकोले, इसीआईआर नं. इसीआईआर/पीटिजेडओ/१४/२०२३ मिति १५.०३.२०२३, परिशिष्ट इसीआईआर नं. इसीआईआर/पीटिजेडओ/१४/२०२३ मिति ०८.११.२०२३ र मिति ०४.०५.२०२४ दर्ता गरियो, र धन शोधनको कसुरहरूको लागि अनुसन्धान सुरु गरियो।

४. अनुसन्धानको क्रममा र उपलब्ध गराइएको जानकारी अनुसार, पीएमएलए को धारा १७ अन्तर्गत उक्त कम्पनी र यसका निर्देशकहरूसँग सम्बन्धित विभिन्न स्थानहरू र परिसरहरूमा छापा मारिएको थियो, जसमा राधा चरण साह (उत्तरदाताका बुबा) का चार परिसरहरू पनि थिए। सोधपुछको क्रममा, उत्तरदाता-कन्हैया प्रसाद, उक्त राधा चरण साहका छोरा भएकोले, पीएमएलए को धारा ५० अन्तर्गत मिति ०१.०९.२०२३ र ०४.०९.२०२३ मा बयान दर्ता गरियो। अपीलकर्ता-इडी ले आरोप लगाएको छ कि त्यसपछि उत्तरदातालाई मिति ११.०९.२०२३, १२.०९.२०२३ र १३.०९.२०२३ मा निर्देशनालयमा उपस्थित हुन समन जारी गरिएको थियो, तर उनी उक्त मितिहरूमा उपस्थित हुन सकेनन्। त्यसपछि उत्तरदातालाई मिति १८.०९.२०२३ मा इडी, पटना क्षेत्रीय कार्यालय, बिहारमा पक्राउ गरियो। उत्तरदातालाई सम्बन्धित न्यायालयमा पेस गरेपछि, मिति २२.०९.२०२३ मा उसको हिरासत अपीलकर्ता- इडी लाई हस्तान्तरण गरियो।

५. राधा चरण साहको परिसरबाट बरामद गरिएका कागजातहरू र साक्षीहरूको धारा ५० अन्तर्गत दर्ता गरिएका बयानहरू, उत्तरदाता र उनका बुबाको बयानबाट, यो पत्ता लाग्यो कि उत्तरदाता-अभियुक्त वास्तवमा रु.१७,२६,८५,८०९/- को अपराधको आय लुकाउने र कब्जा गर्ने प्रक्रियामा संलग्न थिए जुन मनालीमा रिसोर्टको नवीकरण कार्य र उनको ट्रस्टको स्वामित्वमा रहेको विद्यालयको निर्माण कार्यका लागि प्रयोग गरिएको थियो। यो पनि पत्ता लाग्यो कि उत्तरदाता-अभियुक्तले अपराधको उक्त आयलाई सम्हालेको थियो र मनालीमा रिसोर्ट अधिग्रहण गर्न हवाला नेटवर्क प्रयोग गरी स्थानान्तरण गरेको थियो। यो पनि आरोप लगाइएको थियो कि परिवारको स्वामित्वमा रहेको एलएलपी र माँ शारदा देवी भवनहरू र निर्माणको सम्पूर्ण काम उत्तरदाताले आफ्नो बुबाले सिर्जना गरेको अपराधको आयलाई शुद्धीकरण गर्न प्रयोग गरेको थियो। उत्तरदाताले यसरी कथित रूपमा हवाला नेटवर्क प्रयोग गरी गैरकानुनी रूपमा बालुवा बिक्री गर्ने कार्यमा संलग्न सिन्डिकेट सदस्य, आफ्नो बुबाले सिर्जना गरेको अपराधको आयलाई तह लगाई शुद्धीकरण गऱ्यो। उत्तरदाताले कथित रूपमा सम्पत्ति खरिद गरेर, नवीकरण कार्य गरेर र परिवारको स्वामित्वमा रहेको ट्रस्ट सम्पत्तिमा अपराधको उक्त आय प्रयोग गरी निर्माण कार्य गरेर अपराधको आय लुकाएको थियो।

६. त्यसकारण अपीलकर्ता-इडी ले उत्तरदाता र अन्य अभियुक्तहरू विरुद्ध पीएमएलए को धारा ३ सँगै धारा ४ अन्तर्गतको कसुरमा मिति १०.११.२०२३ मा अभियोग उजुरी दायर गऱ्यो। उक्त अभियोग उजुरीको अनुच्छेद ११.६ मा उत्तरदाता-अभियुक्तको विशेष भूमिका उल्लेख गरिएको छ। सम्बन्धित पीएमएलए न्यायालयले मिति १०.११.२०२३ मा कथित कसुरहरूको संज्ञान लिएको थियो।

७. उत्तरदाताले विशेष न्यायाधीश, पीएमएलए समक्ष विशेष सुनुवाई (पीएमएलए मामिला नं. ८/२०२३) को रूपमा दर्ता भएको उक्त अभियोग उजुरीको सम्बन्धमा नियमित जमानत माग्दै पटना उच्च न्यायालयमा फौजदारी विविध नं. १७७३८/२०२४ निवेदन दायर गऱ्यो। उक्त निवेदनलाई उच्च न्यायालयले विवादित आदेश मार्फत अनुमति दिएको छ।

८. अपीलकर्ता-इडी को तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री जोहेब हुसेनले उठाएको मुख्य विवाद यो हो कि उच्च न्यायालयले जारी गरेको विवादित आदेश पीएमएलए को धारा ४५ र उक्त प्रावधानको अनिवार्य आवश्यकताको सम्बन्धमा यस न्यायालयले गरेका विभिन्न फैसलाहरूको विपरीत छ। उनका अनुसार, उच्च न्यायालयले विशेष गरी तीन न्यायाधीशको इजलासले विजय मदनलाल चौधरी र अन्य विरुद्ध भारत संघ र अन्य,१ को फैसलाको अनुपातलाई पूर्ण रूपमा गलत व्याख्या र गलत पठन गरेको छ, जसमा संविधानको धारा २०(३) को प्रावधानहरू पीएमएलए को धारा ५० माथि लागू हुने ठहर गरेको थियो। श्री जोहेब हुसेनले अभियोग उजुरी र रेकर्डमा रहेका अन्य सामग्रीहरूमा भर पर्दै, अपीलकर्ताले उत्तरदाता विरुद्ध प्रारम्भिक रूपमा मामिला प्रमाणित गरेको र पीएमएलए अन्तर्गतको कसुर धेरै गम्भीर र गम्भीर भएकोले, उच्च न्यायालयले धारा ४५ को कडाइलाई विचार नगरी उत्तरदातालाई जमानत दिएर गल्ती गरेको दाबी गरे।

९. यद्यपि, उत्तरदाताको तर्फबाट उपस्थित वरिष्ठ अधिवक्ता श्री रणजित कुमारले यस न्यायालयका विभिन्न निर्णयहरूमा भर पर्दै, अपीलकर्ताले पीएमएलए को धारा ५० अन्तर्गत दर्ता गरिएका अस्वीकार्य बयानहरूको आधारमा उत्तरदाता विरुद्ध मामिला बनाएको र उच्च न्यायालयले रेकर्डमा राखिएको सामग्रीलाई विचार गरी उत्तरदातालाई पहिले नै जमानतमा रिहा गरिसकेकोले, यस न्यायालयले विवादित आदेशमा हस्तक्षेप गर्नु हुँदैन भनी दाबी गरे। उनले थप दाबी गरे कि उत्तरदाताले अनुसन्धानको क्रममा इडी लाई सहयोग गरेको थियो, किनकि उत्तरदाता मिति ०१.०९.२०२३ र ०४.०९.२०२३ मा पीएमएलए को धारा ५० अन्तर्गत जारी गरिएको समन अनुसार उपस्थित भएको थियो र अधिकारीहरूले कथित रूपमा तिर्नुपर्ने सम्पूर्ण आयकर बक्यौता पनि तिरेको थियो।

१ २०२२ एससीसी अनलाइन ९२९

१०. सुरुमा, यो भन्न आवश्यक छैन कि पीएमएलए को उद्देश्य धन शोधनलाई रोक्नु हो जसले देशको वित्तीय प्रणालीमा मात्र नभई यसको अखण्डता र सार्वभौमसत्तामा पनि गम्भीर खतरा खडा गरेको छ। धन शोधनको कसुर एक धेरै गम्भीर कसुर हो जुन एक व्यक्तिले जानाजानी इच्छा र आफ्नो लाभ बढाउने उद्देश्यले गर्छ, राष्ट्र र समग्र समाजको हितलाई बेवास्ता गर्दै, र यस्तो कसुरलाई कुनै पनि हालतमा सामान्य प्रकृतिको कसुर मान्न सकिँदैन। ऐनमा धन शोधनको खतरा विरुद्ध लड्न कडा प्रावधानहरू बनाइएका छन्।

११. किनकि, सम्पूर्ण विवाद पीएमएलए को धारा ४५ को वरिपरि घुम्छ, त्यसैले उक्त प्रावधानलाई पुनः प्रस्तुत गर्नु लाभदायक हुनेछ: -

"धारा ४५ - कसुरहरू संज्ञेय र गैर-जमानती हुने।

(१) फौजदारी कार्यविधि संहिता, १९७३ (१९७४ को २) मा जेसुकै लेखिएको भए तापनि, -

क. यस ऐन अन्तर्गत दण्डनीय प्रत्येक कसुर संज्ञेय हुनेछ;

ख. अनुसूचीको भाग 'क' अन्तर्गत तीन वर्षभन्दा बढी अवधिको कैद सजाय हुने कसुरमा अभियुक्त भएको कुनै पनि व्यक्तिलाई जमानतमा वा उसको आफ्नै बन्धनमा रिहा गरिने छैन जबसम्म
(i) सरकारी वकिललाई त्यस्तो रिहाइको लागि निवेदनको विरोध गर्ने अवसर दिइएको छ; र
(ii) जहाँ सरकारी वकिलले निवेदनको विरोध गर्दछ, न्यायालय सन्तुष्ट छ कि ऊ त्यस्तो कसुरमा दोषी छैन र जमानतमा रहँदा उसले कुनै कसुर गर्ने सम्भावना छैन भन्ने विश्वास गर्ने उचित आधारहरू छन्:

तर, सोह्र वर्षभन्दा कम उमेरको व्यक्ति, वा महिला वा बिरामी वा अशक्त वा आफ्नै वा अन्य सह-अभियुक्तहरूसँग मिलेर एक करोड रुपैयाँभन्दा कम रकमको धन शोधन गरेको आरोप लागेको व्यक्तिलाई विशेष न्यायालयले निर्देशन दिएमा जमानतमा रिहा गर्न सकिनेछ। तर, विशेष न्यायालयले धारा ४ अन्तर्गत दण्डनीय कुनै पनि कसुरको संज्ञान लिने छैन जबसम्म लिखित उजुरीमा

(i) निर्देशक; वा

(ii) केन्द्र सरकार वा राज्य सरकारको कुनै पनि अधिकृतले यस सम्बन्धमा केन्द्र सरकारले सामान्य वा विशेष आदेशद्वारा लिखित रूपमा अधिकार दिएको छ।
(१क) फौजदारी कार्यविधि संहिता, १९७३ (१९७४ को २), वा यस ऐनको अन्य कुनै प्रावधानमा जेसुकै लेखिएको भए तापनि, कुनै पनि प्रहरी अधिकृतले यस ऐन अन्तर्गतको कसुरमा अनुसन्धान गर्ने छैन जबसम्म केन्द्र सरकारले सामान्य वा विशेष आदेशद्वारा विशेष रूपमा अधिकार दिएको छैन, र त्यस्तो सर्तहरूको अधीनमा रहेर जुन तोकिए बमोजिम हुनेछ।
(२) उपधारा (१) मा तोकिएको जमानत दिने सीमा फौजदारी कार्यविधि संहिता, १९७३ (१९७४ को २) वा जमानत दिने सम्बन्धमा तत्काल लागू रहेको अन्य कुनै कानुन अन्तर्गतको सीमाको अतिरिक्त हो।"

१२. यो कानुनको राम्रोसँग स्थापित स्थिति हो कि गैर-बाधक खण्डबाट सुरु हुने पीएमएलए को धारा ४५ को फौजदारी कार्यविधि संहिताको सामान्य प्रावधानहरूमा द्वन्द्वको स्थितिमा प्रभावकारी हुन्छ। धारा ४५ ले अनुसूचीको भाग 'क' अन्तर्गत ३ वर्षभन्दा बढी अवधिको कैद सजाय हुने कसुरमा अभियुक्त भएको कुनै पनि व्यक्तिलाई जमानत दिनका लागि दुईवटा सर्तहरू लगाउँछ। दुई सर्तहरू हुन् (i) अभियोजकलाई जमानतको निवेदनको विरोध गर्ने अवसर दिइनुपर्छ; र (ii) न्यायालय सन्तुष्ट हुनुपर्छ कि अभियुक्त व्यक्ति त्यस्तो कसुरमा दोषी छैन र जमानतमा रहँदा उसले कुनै कसुर गर्ने सम्भावना छैन भन्ने विश्वास गर्ने उचित आधारहरू छन्। राम्रोसँग स्थापित भएअनुसार, यी दुई सर्तहरू अनिवार्य प्रकृतिका छन् र अभियुक्त व्यक्तिलाई जमानतमा रिहा गर्नुअघि तिनीहरूको पालना गर्नुपर्छ।

१३. यो थप ध्यान दिन आवश्यक छ कि पीएमएलए को धारा ६५ ले फौजदारी कार्यविधि संहिताका प्रावधानहरू पीएमएलए का प्रावधानहरूसँग असंगत नभएसम्म लागू हुने व्यवस्था गरेको छ र धारा ७१ ले पीएमएलए का प्रावधानहरू तत्काल लागू रहेको अन्य कुनै कानुनमा असंगत

कुराहरू भए तापनि प्रभावकारी हुने व्यवस्था गरेको छ। तसर्थ, धारा ४५ मा उल्लेख गरिएका सर्तहरू फौजदारी कार्यविधि संहिताको धारा ४३९ अन्तर्गत गरिएको जमानत निवेदनको सम्बन्धमा पनि पालना गर्नुपर्नेछ। यसबाहेक, धारा २४ ले धारा ३ अन्तर्गत धन शोधनको कसुरमा आरोपित व्यक्तिको हकमा, प्राधिकरण वा न्यायालयले, विपरीत प्रमाणित नभएसम्म, त्यस्तो अपराधको आय धन शोधनमा संलग्न भएको मान्नेछ। तसर्थ, अपराधको आय धन शोधनमा संलग्न छैन भनेर प्रमाणित गर्ने भार कसुरमा आरोपित व्यक्तिमाथि पर्नेछ।

१४. कानुनको उक्त स्थितिलाई यस न्यायालयले विभिन्न मामिलाहरूमा बारम्बार दोहोऱ्याएको छ। केही मामिलाहरू हुन् गौतम कुण्डु विरुद्ध प्रवर्तन निर्देशनालय,२ रोहित टण्डन विरुद्ध प्रवर्तन निर्देशनालय,३ तरुण कुमार विरुद्ध सहायक निर्देशक प्रवर्तन निर्देशनालय,४ आदि।

१५. विजय मदनलाल (उपर) को मामिलामा, जसमा धारा ४५ सहित ऐनका विभिन्न प्रावधानहरूलाई चुनौती दिइएको थियो, त्यसमा विशेष रूपमा भनिएको छ:

"३८७.....२०१८ संशोधन पछिको प्रावधान, धन शोधनको कसुरको सम्बन्धमा जमानत नदिने प्रकृतिको छ जबसम्म दोहोरो सर्तहरू पूरा हुँदैनन्। दोहोरो सर्तहरू हुन् कि अभियुक्त धन शोधनको कसुरमा दोषी छैन र जमानतमा रहँदा उसले कुनै कसुर गर्ने सम्भावना छैन भन्ने विश्वास गर्ने यूक्तिसंगत आधारहरू छन्। २००२ ऐनको रूपमा कानूनको उद्देश्य र अभिप्रायहरू र अन्तर्राष्ट्रिय निकायहरूप्रति गरिएको प्रतिबद्धता र तिनीहरूको सिफारिसहरूको कारणले गर्दा यो ऐन बनाइएको पृष्ठभूमिलाई विचार गर्दा, यो स्पष्ट छ कि यो वित्तीय प्रणालीहरूमा सीमापार प्रभाव पार्ने धन शोधन गतिविधिहरूको विषयसँग जुध्नको लागि एक विशेष कानून हो जसमा देशहरूको सार्वभौमसत्ता र अखण्डता पनि समावेश छ।

२ (२०१५) १६ एससीसी १
३ (२०१८) ११ एससीसी ४६
४ (२०२३) एससीसी अनलाइन १४८६

यो साधारण कसुर होइन। यस्तो गम्भीर कसुरसँग जुध्न, २००२ ऐनमा धन शोधन रोकथाम र धन शोधनको खतरा विरुद्ध लड्न, अपराधको आय जफत र जफत गर्ने र अपराधको आयसँग सम्बन्धित प्रक्रिया वा गतिविधिमा संलग्न व्यक्तिहरूलाई कारबाही गर्ने सहित कडा उपायहरू प्रदान गरिएको छ। सीमापार प्रभाव पार्ने धन शोधन गतिविधिहरूको गम्भीरतालाई ध्यानमा राख्दै, संलग्न व्यक्तिलाई कारबाही गर्ने सहित रोकथाम र नियमनको लागि एक विशेष प्रक्रियागत कानुन बनाइएको छ, जसमा अपराधको आयसँग सम्बन्धित प्रक्रिया वा गतिविधिमा संलग्न अपराधीहरूलाई साधारण अपराधीहरू भन्दा छुट्टै वर्गको रूपमा समूहबद्ध गरिएको छ। धन शोधनको कसुरलाई "विश्वभरि" अपराधको एक गम्भीर रूप मानिएको छ। त्यसकारण, यो धन शोधनको खतरा विरुद्ध लड्न प्रभावकारी र कडा उपायहरू आवश्यक पर्ने एक छुट्टै वर्गको कसुर हो।

३८८ देखि ४११.....

४१२। फलस्वरूप, हामी यो अवलोकन गर्न कुनै हिच्किचाहट गर्दैनौं कि जुनसुकै रूपमा राहत दिइएको भए तापनि, कार्यवाहीको प्रकृति सहित, चाहे त्यो १९७३ संहिताको धारा ४३८ अन्तर्गत होस् वा संवैधानिक न्यायालयको क्षेत्राधिकार प्रयोग गरेर, २००२ ऐनको धारा ४५ को अन्तर्निहित सिद्धान्तहरू र कडाइहरू लागू हुनुपर्छ र अपवाद बिना नै २००२ ऐनको उद्देश्यहरूलाई समर्थन

गर्न गणना गरिनुपर्छ, जुन धन शोधनको खतरा विरुद्ध लड्न कडा नियामक उपायहरू प्रदान गर्ने एक विशेष कानून हो।"

१६. माथिको दृष्टिकोणमा, यसमा कुनै शंका छैन कि धारा ४५ मा उल्लेख गरिएका दुई सर्तहरूको विचार अनिवार्य छ, र जमानत निवेदनमाथि विचार गर्दा, पीएमएलए को उद्देश्यहरूलाई समर्थन गर्न न्यायालयले उक्त धारा ४५ को कडाइलाई ध्यानमा राख्नुपर्छ।

१७. जहाँसम्म वर्तमान मामिलाको तथ्यहरूको सवाल छ, उच्च न्यायालयले धारा ४५ को कडाइलाई ध्यानमा नराखी, अत्यन्तै लापरवाह र कठोर ढंगले, पूर्णतया असान्दर्भिक र अनावश्यक कुराहरूलाई ध्यानमा राखी उत्तरदातालाई जमानत दियो। विवादित आदेशमा उत्तरदाता ऐन अन्तर्गत कथित कसुरमा दोषी नभएको र जमानतमा रहँदा उसले कुनै कसुर नगर्ने विश्वास गर्ने उचित आधारहरू थिए भन्ने कुनै निष्कर्ष दर्ता गरिएको छैन। धारा ४५ को अनिवार्य आवश्यकताको पालना नभएकोले, विवादित आदेशलाई कानुनको नजरमा दिगो र मान्य बनाउँदैन।

१८. यद्यपि उत्तरदाताका लागि वरिष्ठ अधिवक्ता श्री रणजित कुमारले यो दाबी गर्न खोजेका थिए कि अपीलकर्ताले ऐनको धारा ५० अन्तर्गत दर्ता गरिएको उत्तरदाताको बयानमा भर परेको थियो जुन प्रमाणमा अस्वीकार्य थियो, तर विजय मदनलाल (उपर) मा यस न्यायालयले तय गरेको कानुनको स्थितिको दृष्टिकोणमा उक्त दाबीलाई स्वीकार गर्न सकिँदैन जसमा यो ठहर गरिएको छ कि धारा ५०(२) अन्तर्गत बोलाइएको व्यक्ति प्राधिकरण समक्ष व्यक्तिगत रूपमा वा अधिकृत एजेन्टहरू मार्फत उपस्थित हुन र आफूलाई जाँच भइरहेको वा बयान दिने अपेक्षा गरिएको कुनै पनि विषयमा सत्य बताउन र उपधारा (३) को आधारमा आवश्यक हुन सक्ने कागजातहरू पेस गर्न बाध्य छ। धारा ५० को। यो पनि अवलोकन गरिएको छ कि संविधानको धारा २०(३), धारा ५० को उपधारा (२) अन्तर्गत जारी गरिएको त्यस्तो समन अनुसार बयान दर्ता गर्ने प्रक्रियाको सन्दर्भमा लागू हुने छैन। धारा २०(३) मा प्रयोग गरिएको वाक्यांश "साक्षी बन्नु" हो र "साक्षीको रूपमा उपस्थित हुनु" होइन। यसबाट यो निष्कर्ष निस्कन्छ कि अभियुक्तलाई प्रदान गरिएको संरक्षण जहाँसम्म यो "साक्षी बन्नु" वाक्यांशसँग सम्बन्धित छ, न्यायालयको कोठामा साक्षी प्रमाणको बाध्यताको सन्दर्भमा छ, र यो उसबाट पहिले प्राप्त गरिएको बाध्यकारी गवाहीमा पनि विस्तार हुन सक्छ। त्यसकारण यो त्यस्तो व्यक्तिलाई उपलब्ध छ जसको विरुद्धमा कसुर गरेको सम्बन्धमा औपचारिक आरोप लगाइएको छ, जसको सामान्य रूपमा मामिला चल्न सक्छ।

१९. हामी उत्तरदाताका लागि वरिष्ठ अधिवक्ता रणजित कुमारले गरेको दाबीमा पनि कुनै सार फेला पार्दैनौं कि उत्तरदातालाई मुख्य कसुरमा अभियुक्तको रूपमा देखाइएको छैन। यो अब कुनै विवादको विषय रहेन कि धन शोधनको कसुर अपराधको आयसँग सम्बन्धित प्रक्रिया वा गतिविधिसँग सम्बन्धित एक स्वतन्त्र कसुर हो, जुन अनुसूचीबद्ध कसुरसँग सम्बन्धित वा सम्बन्धित आपराधिक गतिविधिबाट प्राप्त वा प्राप्त भएको थियो। तसर्थ, अपराधको आयसँग सम्बन्धित त्यस्तो कुनै पनि प्रक्रिया वा गतिविधिमा संलग्न हुनु धन शोधनको कसुर हुनेछ। यो कसुर अन्यथा अनुसूचीबद्ध कसुरसँग सम्बन्धित आपराधिक गतिविधिसँग कुनै सम्बन्ध छैन, अपराधको आय बाहेक जुन त्यो अपराधको परिणाम स्वरूप प्राप्त भएको थियो। यस सम्बन्धमा ***विजय मदनलाल*** (पहिले उल्लेखित) मा गरिएका सटीक अवलोकनहरूलाई यहाँ प्रस्तुत गर्न सकिन्छ: -

"**२७०।** यो उल्लेख गर्न आवश्यक छैन कि त्यस्तो प्रक्रिया वा गतिविधिमा सम्पत्ति आपराधिक गतिविधि (अनुसूचीबद्ध कसुर) को परिणाम स्वरूप प्राप्त भएपछि मात्र संलग्न हुन सकिन्छ।

अपराधको आयसँग सम्बन्धित प्रक्रिया वा गतिविधिमा संलग्न हुनु वा सहयोग गर्नु वा त्यसमा संलग्न हुनु धन शोधनको कसुर हुनेछ; र दिइएको तथ्य स्थितिमा त्यस्तो प्रक्रिया वा गतिविधि जारी कसुर हुन सक्छ, अनुसूचीबद्ध कसुर गरेको मिति र समयको पर्वाह नगरी। अर्को शब्दमा, आपराधिक गतिविधि २००२ ऐनको प्रयोजनको लागि अनुसूचीबद्ध कसुरको रूपमा अधिसूचित हुनुभन्दा अघि गरिएको हुन सक्छ, तर यदि कुनै व्यक्तिले त्यस्तो आपराधिक गतिविधिबाट प्राप्त अपराधको आयसँग प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा कारोबार गर्नमा संलग्न भएको छ वा जारी राखेको छ भने, त्यो अनुसूचीबद्ध कसुरको रूपमा अधिसूचित भएपछि पनि, २००२ ऐन अन्तर्गत धन शोधनको कसुरमा मामिला चलाउन सकिन्छ – अपराधको आय (पूर्ण वा आंशिक रूपमा) कब्जामा राख्न वा लुकाउन वा त्यसको कब्जामा राख्न वा पूर्ण रूपमा समाप्त नभएसम्म त्यसलाई प्रयोग गर्न जारी राख्नको लागि। धन शोधनको कसुर अनुसूचीबद्ध कसुर, वा यदि हामीले भन्न सक्छौं भने, मुख्य कसुर गरिएको मितिमा निर्भर वा जोडिएको छैन। सान्दर्भिक मिति त्यो मिति हो जसमा व्यक्ति त्यस्तो अपराधको आयसँग सम्बन्धित प्रक्रिया वा गतिविधिमा संलग्न हुन्छ। यी तत्वहरू मूल प्रावधानमा (धारा ३, २०१३ सम्म संशोधन गरिए अनुसार र मिति ३१-७-२०१९ सम्म लागू थिए) निहित छन्; र यसलाई वित्त (नं. २) ऐन, २०१९ मार्फत स्पष्टीकरणको रूपमा मात्र व्याख्या र स्पष्ट गरिएको छ। यसरी बुझ्दा, २०१९ मा सम्मिलित स्पष्टीकरणमा खण्ड (ii) को समावेशले कुनै असर गर्दैन किनकि यसले धारा ३ को दायरालाई कुनै पनि हालतमा परिवर्तन वा विस्तार गर्दैन।

२७१ देखि ४०५.....

४०६। यो तर्क गरिएको थियो कि दिइएको मामिलामा अनुसूचीबद्ध कसुर गैर-संज्ञेय कसुर हुन सक्छ र तैपनि सन् २००२ ऐनको धारा ४५ को कडाइले त्यस्ता अभियुक्तहरूलाई पनि जमानत अस्वीकार गर्ने परिणाम दिन्छ। यो तर्क सन् २००२ ऐनको योजनाको स्पष्ट गलत बुझाइमा आधारित छ। हामीले यस फैसलाको अघिल्लो भागमा बारम्बार उल्लेख गरेझैं कि धन शोधनको कसुर एक यस्तो कसुर हो जसमा एक व्यक्ति, प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा, संलग्न हुने प्रयास गर्दछ वा जानीजानी सहयोग गर्दछ वा जानीजानी संलग्न हुन्छ वा वास्तवमा अपराधको आयसँग सम्बन्धित कुनै प्रक्रिया वा गतिविधिमा संलग्न हुन्छ। अपराधको आय अनुसूचीबद्ध कसुरसँग सम्बन्धित आपराधिक गतिविधिबाट उत्पन्न भएको तथ्य, जुन संयोगवश गैर-संज्ञेय कसुर हो, त्यसले कुनै फरक पार्दैन। २००२ ऐनको प्रावधानहरू लागू गरेर व्यक्तिलाई अनुसूचीबद्ध कसुरको लागि मामिला चलाइँदैन, तर तब मात्र जब उसले अनुसूचीबद्ध कसुरसँग सम्बन्धित वा सम्बन्धित आपराधिक गतिविधिको परिणाम स्वरूप सम्पत्ति प्राप्त गरेको छ र त्यसपछि त्यस्तो अपराधको आयसँग सम्बन्धित प्रक्रिया वा गतिविधिमा संलग्न हुन्छ। यो अवलोकन गर्न पर्याप्त छ कि विचाराधीन तर्क पूर्ण रूपमा गलत छ र खारेज गर्न आवश्यक छ।"

२०. उच्च न्यायालयले धारा ४५ को अनिवार्य आवश्यकताहरू विचार गर्न र उत्तरदाता कथित कसुरमा दोषी नभएको र जमानतमा रहँदा उसले कुनै कसुर गर्ने सम्भावना नभएको विश्वास गर्ने कुनै उचित आधारहरू अवस्थित थिए कि थिएनन् भन्ने आफ्नो सन्तुष्टि दर्ता गर्न पूर्ण रूपमा असफल भयो। अभियोग उजुरी दायर भएको र न्यायालयले संज्ञान लिएको कारणले मात्रै, उत्तरदातालाई जमानतमा रिहा गर्ने आधार वा विचार हुने थिएन, जब धारा ४५ मा परिकल्पना गरिए अनुसार अनिवार्य आवश्यकताहरू पूरा भएको थिएन।

२१. राम्रोसँग स्थापित भएअनुसार, धन शोधनको कसुर साधारण कसुर होइन। पीएमएलए देशहरूको सार्वभौमसत्ता र अखण्डता सहित वित्तीय प्रणालीहरूमा सीमापार प्रभाव पार्ने धन शोधन

गतिविधिहरूको विषयसँग जुध्नको लागि बनाइएको हो। धन शोधनको कसुरलाई विश्वभरि नै अपराधको एक गम्भीर रूप मानिएको छ र अपराधको आयसँग सम्बन्धित गतिविधिमा संलग्न अपराधीहरूलाई साधारण अपराधीहरू भन्दा छुट्टै वर्गको रूपमा व्यवहार गरिन्छ। धन शोधनको कसुरमा संलग्न अपराधीको जमानत निवेदनमाथि विचार गर्दा न्यायालयहरूले कुनै पनि लापरवाह वा सतही दृष्टिकोण अपनाउने र अपराधको गम्भीरतालाई विचार नगरी र धारा ४५ को कडाइलाई विचार नगरी गोप्य आदेशहरू पारित गरी उसलाई जमानत दिने कार्यलाई प्रमाणित गर्न सकिँदैन।

२२. उच्च न्यायालयले जारी गरेको विवादित आदेश पीएमएलए को धारा ४५ र स्थापित कानुनी स्थितिको विपरीत भएकोले, हामी विवादित आदेशलाई खारेज गर्नुपर्ने र मामिलालाई नयाँ ढंगले विचार गर्न उच्च न्यायालयमा फिर्ता पठाउनुपर्ने रायमा छौं। तदनुसार, विवादित आदेश खारेज गरियो, र मामिलालाई नयाँ ढंगले विचार गर्न उच्च न्यायालयमा फिर्ता पठाइयो र प्रधान न्यायाधीशलाई विवादित आदेश जारी गर्ने इजलास बाहेक अन्य इजलास समक्ष मामिला पेस गर्न अनुरोध गरियो। हामी यो स्पष्ट गर्न सक्छौं कि हामीले मामिलाको गुणस्तरमा कुनै राय व्यक्त गरेका छैनौं।

२३. यद्यपि, वरिष्ठ अधिवक्ता श्री रणजित कुमारले उत्तरदातालाई पहिले नै जमानतमा रिहा गरिसकिएकोले, विशेष र नाजुक परिस्थितिमा त्यसलाई जारी राखियोस् भनी दाबी गरेका छन्, तर हामी उक्त दाबीलाई स्वीकार गर्न इच्छुक छैनौं। उच्च न्यायालयले जारी गरेको विवादित आदेशलाई हामीले दिगो र मान्य नभएको ठहर गरेपछि, त्यसको प्रभावलाई जारी राख्न सकिँदैन। उत्तरदाताले आजबाट एक हप्ताभित्र विशेष न्यायालयमा आत्मसमर्पण गर्नेछ।

२४. तदनुसार अपिल स्वीकृत गरियो।

मामिलाको नतिजा: अपिल स्वीकृत गरियो।

†*शिर्षकनोट्हरु तयार गर्ने*: निधि जैन